

LBRIS

We know
books

Victor Eugen Gelan este cercetător științific al *Centrului de Studii Fenomenologice*, Universitatea din București, membru al *Societății Române de Fenomenologie*, al *Nordic Society for Phenomenology* și al *Central and East European Society for Phenomenology*. Doctor în filosofie al Universității din București cu o teză despre fenomenologia lui Edmund Husserl (*Conștiință și constituire în fenomenologia husserliană*, 2013). Cercetător invitat al Arhivelor Husserl, Albert-Ludwig-Universität Freiburg, Germania (2009-2013). Cercetător postdoctoral al Institutului „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași (2014-2015).

Victor E. Gelan, *Vizibilul și nevăzutul. De la fenomenologia cotidianului la metafizica nerostitului. Studii pe marginea filosofiei lui Mihai Șora*

© 2023 Institutul European, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, str. Bălușescu nr. 2, cod 700469, OP 6, CP 1309
euroedit@hotmail.com; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GELAN, VICTOR EUGEN

Vizibilul și nevăzutul: de la fenomenologia cotidianului la metafizica nerostitului: studii pe marginea filosofiei lui Mihai Șora / Victor E. Gelan. - Iași: Institutul European, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-24-0382-9

1

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

PRINTED IN ROMANIA

VICTOR E. GELAN

VIZIBILUL ȘI NEVĂZUTUL

De la fenomenologia cotidianului
la metafizica nerostitului
Studii pe marginea filosofiei lui Mihai Șora

INSTITUTUL EUROPEAN
2023

Cuprins

Cuvânt introductiv / 9

Unitate și pluralitate. Aspecte generale ale filosofiei
lui Mihai Șora / 19

Atașamentul detașat sau arta de a te menține în
autenticitate / 43

Invizibila alcătuire a *Realului*. De la fenomenologia
datului cotidian la metafizica nerostitului / 51

Drumul către Emaus al gândirii sau despre
regăsirea celuilalt / 81

Timp și temporalitate în filosofia lui Mihai Șora / 91

Darurile întâlnirii sau despre miza dialogală a
gândirii / 129

Neștiutele labirinturi ale dialogului interior / 137

Omul, între *a fi* și *a avea* / 165

Categorii ale cunoașterii aplicate lumii socialului în
filosofia lui Mihai Șora / 173

De la *existență* la *insistență* sau de la fenomenologie
la metafizică / 199

Cuvânt de încheiere / 221

Bibliografie / 227

Unitate și pluralitate. Aspecte generale ale filosofiei lui Mihai Șora

Pentru început doresc să pun în evidență o caracteristică generală a scrierilor lui Mihai Șora și anume *stilul*. Lucrările lui Șora sunt scrise sub forma unui *dialog polifonic*, cu excepția primei cărți, apărută în 1947, la Gallimard, *Du Dialogue intérieur. Fragment d'une Anthropologie métaphysique*⁷. Dialogul se desfășoară între doi principali participanți (*Mai Știutorul* și *Tânărul Prieten*), la care se adaugă, din când în când, o a treia voce (cea a *Devotatului Amic*), iar în ultima carte (*Clipa & timpul*) o a patra voce (cea a personajului *Ariel*). Important de subliniat în acest context mi se pare a fi modul în care se desfășoară acest dialog. Dialogul pe care-l descoperim în cărțile lui Șora este un dialog asemănător celui socratic, dar care totuși nu cred că poate fi echivalat în totalitate cu cel practicat de Socrate (cu cel folosit de Platon în scrierile lui și atribuit lui Socrate). Dialogul care se înfiripă între personajele cărților lui Șora are un accentuat aer de

⁷ Această lucrare de debut (în colecția *La Jeune Philosophie*) a avut parte de o receptare foarte bună în mediul academic din Franța acelor timpuri. Cartea a fost apreciată printre alții de Emile Bréhier și Jacques Maritain (care a și citat-o în cadrul operei lui) și a fost recenzată de către André-A. Devaux în *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* (T. 139 (1949), pp. 348-349).

spontaneitate, de prelucrare ad-hoc a gândurilor și problemelor puse în discuție, fără a avea însă și o țintă fixă, dinainte bine stabilită. Totuși, prin aceasta nu se pierde nimic din rigoarea întregului demers. Acest tip de dialog, pe care l-am putea numi „de tip Șora”, nu presupune un membru central și dominant care să regizeze din umbră întreaga desfășurare a lui (precum făcea Socrate), chiar dacă există, în mod evident, un membru proeminent al dialogului (*Mai Știutorul*), la care se raportează în permanență reacțiile și argumentele celorlalți, lucru care dă, într-o anumită măsură, direcție întregului demers. Din acest punct de vedere, s-ar putea spune că diferența dintre cele două tipuri de dialog nu este de fapt prea vizibilă și că, în fond, și *Mai Știutorul* conduce cumva din umbră întreaga desfășurare de forțe a dialogului. Dacă însă Socrate dădea dinainte o direcție demersului său, dacă el urmărea în mod clar să ajungă într-un anumit punct, pe care el îl avea deja bine conturat în minte și pentru aceasta „regiza” în mod subtil întregul dialog și, drept consecință, interlocutorii săi ajungeau (de cele mai multe ori) exact acolo unde intenționase el să-i (a)ducă, *Mai Știutorul* nu are o direcție anume de urmat, stabilită dinainte în mintea lui, ci această direcție se constituie de fapt abia odată cu înaintarea însăși a discuțiilor și confruntărilor. Cu alte cuvinte, nu este vorba de un punct dinainte bine stabilit și în vederea căruia s-ar face ulterior toate eforturile de a ajunge, ci este vorba mai degrabă de o *împreună-lucrare*, care își capătă direcția și sensul abia pe parcursul desfășurării ca atare a demersului celor implicați în dialog.

Forma dialogală a scrierilor lui Mihai Șora își are rădăcina mai adâncă în modalitatea de gândire

specifică lui (care, la un nivel original, am putea spune că este în fond specifică omului în general⁸), modalitate de gândire ea însăși dialogală, ce deschide drumul spre descoperirea și împlinirea de sine prin *celălalt* și, totodată, spre descoperirea *celuilalt* ca *persoană* unică și de neînlocuit (ireductibilă *quidditativ*). Pe de altă parte, caracterul viu și imprevizibil al dialogului își are rădăcina în chiar structura sau alcătuirea *Realului*, adică în dinamismul ce se regăsește la nivelul *Realului*.

Această caracteristică a discursului lui Mihai Șora constituie fundamentul sau condiția de posibilitate a unei perspectivei pluraliste cu privire la condiția omului, cu privire la modul lui de raportare la ceilalți, la comunitate și societate în general și, în ultimă instanță, cu privire la modul lui de înrădăcinare în ființă și în viață. Perspectiva lui Șora este, în acest sens, o perspectivă care reușește să dea seama atât de unitate (*Unu*), cât și de pluralitate (*Multiplu*) (de fapt de *unitatea în pluralitate*, pentru că „expresia aceluși Unu este infinit multiplă pe axul interiorității”⁹), de dreptul la existență a pluralității punctelor de vedere, a opțiunilor diverse și chiar antagoniste uneori, egale însă în demnitate, a nuanțelor intermediare și în fond a posibilității unei comunicări (și a unei comuniuni)

⁸ Specifică omului în general pentru că orice expunere monologală își are sursa într-un dialog interior, ca dialog al gândirii (și al conștiinței cunoscătoare) cu sine însăși.

⁹ Mihai Șora, *Despre toate și ceva în plus. De vorbă cu Leonid Dragomir*, Paralela 45, Pitești, 2005, p. 58. Voi cita în continuare această lucrare, în cadrul textului meu, prin sigla DT, între paranteze, la care voi adăuga numărul paginii de la care apare textul citat. De exemplu, în acest caz: (DT, 58).

autentice. Comunicare autentică întrucât avem de-a face cu „o deschidere de dialog”. Această deschidere este o deschidere (în chip potențial) a fiecărei ființe umane, adică a fiecărei ființe „înzestrată cu conștiință de sine și cu liber arbitru”¹⁰, spre celălalt *ca* celălalt. Acest lucru nu vrea să zică altceva decât că o astfel de deschidere vizează descoperirea în celălalt a ființei lui unice și ireductibile. O asemenea deschidere înseamnă a accepta din start alteritatea și a încerca să o înțelegi în chiar punctul ei de întemeiere în ființă. Să o înțelegi, adică să îi descoperi temeiul, să vezi că și ea își are originea în același *Centru* dinamic unic, în care tu însuți îți ai originea. Este vorba și despre o comuniune autentică, deoarece avem de-a face și cu „o deschidere de ființă”, deschidere prin care iau contact cu profunzimile ființei celuilalt și care conduce, în ultimă instanță, tot spre același *Centru* dinamic unic, în care toți ne regăsim ca posibilitate de a fi (împreună). Potrivit lui Șora, tot *ceea ce este* se află într-un regim de intimă întrepătrundere ființială, avându-și sursa și temeiul într-o aceeași *universală puțință de a fi*.

Înainte de a trece la prezentarea și discutarea altor caracteristici ale filosofiei lui Mihai Șora, doresc să evidențiez încă două trăsături ce țin de particularitatea stilului în care sunt scrise cărțile lui. Prima ar fi aceea a limbajului folosit, iar a doua a modului în care sunt utilizate și prelucrate unele idei și concepții

¹⁰ Mihai Șora, *Firul ierbii*, Scisul românesc, Craiova, 1998, p. 239. Voi cita în continuare această lucrare, în cadrul textului meu, prin sigla FI, între paranteze, la care voi adăuga numărul paginii de la care apare textul citat. De exemplu, în acest caz: (FI, 239).

ale altor filosofi și gânditori. În legătură cu prima, putem observa faptul că limbajul folosit este unul de tip *poetic*, dar sub „vraja” acestui limbaj de tip poetic se ascunde un bine-închegat demers al înlănțuirii gândurilor și argumentelor, un riguros și întemeiat demers filosofic. Caracterul *poetic* al limbajului folosit de către Mihai Șora în cărțile sale poate avea, cel puțin, două virtuți, care merită puse acum în lumină. Una se referă la faptul că la un anumit nivel al abordării, care este direct proporțional cu subiectul abordat, limbajul filosofic obișnuit nu mai face față, ajungându-se, de multe ori la „o implozie a cuvintelor spre propria lor rădăcină”, după cum însuși filosoful se exprimă. Și aceasta întrucât „categoriile logice te trimit până acolo, dar nu te ajută să ai acces acolo fiindcă se intră în paradox” (DT, 61). Iar cealaltă virtute trimite la ideea că plasticitatea limbajului folosit poate transmite, de multe ori, mai bine sau mai potrivit (la nivel intuitiv, prin analogie) gândul filosofic subiacent, gândul cel însoțeste în mod discret, dar riguros. Termenii cu care filosoful lucrează nu sunt întotdeauna în mod univoc definiți (ca în știință), ci, din contră, mulți dintre ei au „aderențe” sau „franjuri”, după cum se exprimă Șora, adică au o multitudine de sensuri și înțelesuri, la fel cum *Realul* însuși are o multitudine de dimensiuni, aspecte și manifestări. De aceea, limbajul *de tip poetic* (simbolic, analogic, metaforic) este considerat uneori ca fiind mai adecvat pentru a exprima anumite fenomene și a transmite anumite înțelesuri decât cel logico-conceptual, univoc și reductiv. Acest tip de limbaj se folosește în mod frecvent de intuiție și metaforă, metaforă însemnând, pentru Șora, chiar și modelele geometrice sau unele calcule aritmetice: „construiesc modele geome-